

Функційно-семантичні особливості часток в імперативних висловленнях

К. О. Бортун

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Corresponding author. E-mail: k.bortun@gmail.com

Paper received 16.09.17; Accepted for publication 25.09.17.

Анотація. У статті розглянуто питання функціонування часток в імперативних висловленнях. Зроблено такі висновки: загальна імперативна семантика може модифікуватися різними частками. Виокремлено основні функції часток в імперативному висловленні, зокрема такі, що: 1) виражають вірогідність, сумнів, припущення; 2) вказують на те, що сказане повністю відповідає дійсності; 3) виражають наказ, прохання, пораду та заклик; 4) виділяють окремі слова в реченні, до якого вони відносяться; 5) підсилюють наказ, прохання, пораду та заклик. Визначили, що кожна окремо взята частка надає імперативу додаткового значеннєвого відтінку та емоційно-експресивного забарвлення.

Ключові слова: функційна одиниця, частка, імператив, ситуація спілкування, категорійний клас слів.

Серед службових слів наявний такий клас, що виражає відношення до самої комунікації. З цим класом пов'язується виділення того факту в повідомленні, який мовець робить провідним чи за допомогою якого видозмінюється граматична форма слова з метою видозмінити зміст висловлення. Таким класом слів є частки, які виділяють або усі повідомлення, або якийсь його компонент [8, с. 257].

Т. Матулевська зазначає, що частки через особливості свого значення тривалий час не були предметом дослідження лінгвістів. Однак на сьогодні можна констатувати посилену увагу до цього класу слів і появу методів їхнього опису. Дослідниця зазначає, що частки як особлива лексико-граматична категорія відіграють у мові важливу роль. Це не випадково, оскільки вони перебувають на першому плані в процесі комунікації [9, с.47].

Для сучасного етапу розвитку української граматики характерним є поширення комунікативного підходу в лінгвістичних дослідженнях, в основі якого є орієнтація на екстралінгвальні чинники людського спілкування, де роль часток є першочерговою, зокрема при вираженні волевиявлення до слухача, що знаходить своє відображення в розробці проблеми комунікативної спрямованості [3, с.27]. Саме тому *актуальність роботи* вбачаємо у визначенні семантичного потенціалу часток у імперативних висловленнях.

Імперативні висловлення, зокрема їхні експресивні смислові відтінки, досліджували у своїх працях В. Виноградов, І. Вихованець, М. Вінтонів, О. Володін, К. Городенська, А. Загнітко, О. Ісаченко, В. Храковський, Д. Штелінг та ін.

Ця експресивність яскраво проявляється у висловленнях за допомогою часток, зокрема в тих, де основним засобом вираження виступає імператив (форми наказового способу дієслова), того способу, який відзначається емоційністю, ефективністю своїх граматичних значень, у якому експресивні смислові відтінки панують над абстрактними, інтелектуальними значеннями [13, с. 168].

Метою аналізу виступає визначення функційно-семантичних особливостей часток у імперативних висловленнях. Заявлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких *завдань*: 1) визначити погляди лінгвістів на проблему визначення частки; 2) виявити класифікаційні різновиди часток; 3) встановити семантику та основні функції часток у імперативних висловленнях.

Відомо, що частки несуть на собі увесь максимум комунікативного (на відміну від номінативного) пласту висловлення. Вони передають відношення до ситуації, відношення елементів тексту один до одного, відношення мовців і відношення мовця до тієї системи «загально-го фонду знань», яка об'єднує адресанта і адресата (ад-

ресатів). Це слова максимально відповідальні за успіх спілкування. І при цьому саме ці слова мають максимально «розмиту семантику» і практично не перекладаються. Це пояснюється тим, що вони суперсегментні по своїй суті та описати їх дуже складно [10, с. 14].

У вузькому витлумаченні вживають термін «частка», визначаючи, як «неповнозначні слова, які виконують модальну роль у складі слова або речення» [7, с.501]. В енциклопедії «Українська мова» І. Вихованець зазначає «незмінне службове слово, яке надає реченням або членам речення додаткових значеннєвих відтінків, а також бере участі у творенні дієслівних форм граматичної категорій способу». Водночас вказує, що термін «частка» вперше було використано в «Українському правописі» (проект для ознайомлення) у 1926 році [2, с. 789].

А. Загнітко у праці «Функційно-лексикографічна граMATика службовості» наголошує на тому, що «частини кваліфікація часток (власне-часток і часток-висловлень) ґрунтується на відповідних диференційних ознаках», зокрема: 1) дискурсивно-системотвірна функція; 2) ситуативно-дискурсивна виявленість [5, с. 11].

М. Леонова вказує на ще одну ключову ознаку частки – їм не властивий полісемантизм, оскільки частки лише уточнюють повідомлення усього висловлення чи його компонента. Лиш частка *не* має багато значень [8, с. 259].

Л. Коломієць зазначає, що частки не мають лексичного значення, проте, на відміну від прийменників та сполучників, не служать засобом вираження синтаксичних відношень, а вживаються для надання слову або реченню певних семантичних або граматичних значень.

До класу часток дослідниця зараховує слова (а іноді компоненти слів), різні щодо своєї структури і функційно-семантичних особливостей.

За функційно-семантичними ознаками поділяє частки, на такі, що:

1.) оформлюють певний комунікативний тип речення (*що, що за, який, як*);

2.) виражають ставлення мовця до змісту усього речення (*мов, немов, ніби, наче* і под.);

3.) виділяють за змістом один із компонентів речення (*-но, -то, же, ж саме* і под.);

4.) вживаються для вираження морфологічно оформленого модального значення (*хай, нехай би*);

5.) виступають у ролі структурних компонентів слів (*аби-, ані-, не-, ні-, -будь, будь-як, небудь-, казна-, хтозна-* і под.).

Перші три групи часток, різних за функційно-семантичним значенням, є структурно однорідними: це все фразові частки. Четверта група містить у собі формотворчі частки, а п'ята – словотворчі [7, с. 501].

А. Загнітко наголошує, що функційні особливості часток ґрунтуються на її кваліфікаційних вимірах парадигматики, розмежуванні різного навантаження у внутрішньореченнєвій/ внутрішньотекстовій, дискурсивній структурах, закономірностях імплантації часток у структурування синтаксеми, словосполучення, речення і тексту [6, с. 263].

Але частки не лише співвідносяться з дійсністю і не лише повідомляють додаткове змістове навантаження, але також є компонентом того висловлення, до якого належить частка. Структура цього середовища в переважній більшості визначає функційну семантику частки, яка не має власної лексичної семантики. Наприклад, зі зміною форми дієслова змінюється семантика з часткою *ось* [10, с. 30], напр.: «: *Ось візьму і скажу – Ось і сказав! – Ось узяв та й сказав – Ось взяти та сказати; «А ось ви згадайте мої слова через 20 років!» Не таким уже й наївним виявився цей діалог.» («Український тиждень», № 50 (422) 18.-24.12.2015, с. 29); «Ну ти даси, Петре! Яскравими можуть бути день, місяць, букет квітів. Але письменник-романтик... Нонсенс! Зробімо ось так... «Талановитий романтик»... Неси відповідальному!» (с.45, «Журналіст України», №2, 2015).*

Саме тому однією з особливостей українського імператива є його тісний зв'язок із частками. Ця лексико-граматична категорія не тільки забезпечує структурну достатність наказових форм (*хай(нехай) пише, ідуть*), а й посилює їх стилістичну виразність, надає їм різних модально-експресивних відтінків, впливає на їх волонтеративну семантику, тобто модифікує загальне категорійне значення імператива (пряме волевиявлення мовця відносно виконання названої ним дії) [13, с. 168].

Функцію модифікаторів значення імператива¹ можуть виконувати частки *НУ, АНУ, ТА, -БО, -НО, НАВІТЬ, ЛИШЬ, ЛИШЕ (ЛИШЕНЬ), ТІЛЬКИ, І, ТАК, Ж(ЖЕ), ХАЙ, НЕХАЙ, НА, ДАВАЙ(ДАВАЙТЕ, ДАВАЙМО).*

Частка НУ. Частка *ну* надає імперативу відтінку посиленого спонування до дії. Використовується частка *ну* при спонуванні до вже відомої, раніше названої мовцем або зрозумілої із ситуації дії, яку адресат не має наміру виконувати. Імперативним конструкціям із загальним значенням наказу частка *ну* надає категоричного звучання з відтінком поради, напр.: «–Мені не треба нічого... Нам усе дають!.. – То я знаю, що вам усе дають... Але це тобі хочу купити я! Щоб ти мав щось і від мене!.. Візьми собі шоколадку! Ну!..» («Країна», 1 гр. 2016 №46 (349), с.9).

Висловлюючи пораду, мовець використовує частку *ну* в тих ситуаціях, коли адресат вагається приступати до виконання відомої йому дії. У таких висловлюваннях частка *ну* надає імперативу значення спонування до дії із заохоченням, напр.: – *А чи така ваша остання воля? – Така. – Ну, підпишіть!* («Журналіст України», №2, 2015, с. 48).

¹ У цій роботі ми виділяємо чотири основні варіантні значення імператива: *наказ* (імператив із семантичним елементом “мовець вимагає, щоб адресат виконував дію”); *прохання* (імператив із семантичним елементом “мовець хоче, щоб адресат виконував дію”); *порада* (імператив із семантичним елементом “мовець вважає доцільним, щоб адресат виконував дію”), заклик (імператив із семантичним елементом “мовець спонукає адресата до виконання дії”).

Л. Коломієць зазначає, що односкладові частки, які займають постійне місце відносно повнозначних слів, можуть приймати на себе наголос. Зокрема, фразовий наголос падає на частку *ну*, що вживається при дієсловах недоконаного виду у формі інфінітива, напр.: «*Ну як можна заборонити людині кудись їхати?*» («Експрес», 1-8 грудня, 2015, с. 24). Водночас частка *ну* наголошується також тоді, коли вона виступає еквівалентом наказового способу [7, с. 513]., напр.: «*Ну ти даси, Петре! Яскравими можуть бути день, місяць, букет квітів. Але письменник-романтик... Нонсенс! Зробімо ось так... «Талановитий романтик»... Неси відповідальному!* («Журналіст України», №2, 2015, с.45).

Частка АНУ. Імперативні форми можуть модифікуватися часткою *ану*. Незважаючи на те, що частка *ану* є близькою за звучанням до частки *ну*, вони не є варіантними. Функціонально-комунікативне навантаження цих часток різне.

Як уже зазначалося, частка *ну* модифікує ті висловлювання, в яких виражається спонування до дії вже названої мовцем або зрозумілої із конситуації. Частка *ану* використовується мовцем при спонуванні до дії, яка, як правило, адресату ще не відома. Частка *ану* використовується тільки при вираженні наказу, в той час, як частка *ну* функціонує у всіх основних типах спонукальних висловлювань, виражених імперативом (наказ, просьба, порада).

Частка *ану* надає імперативній конструкції відтінку несподіванки і невимушеності, вказуючи на близькі стосунки учасників комунікативного акту або на намір мовця створити атмосферу таких стосунків. Мовець використовує частку *ану* мовцем з метою спонування до негайного виконання дії, але в пом'якшеній, заохочувальній формі [13, с. 169], напр.: «*Батьки дівчини відказували: «Слів цих ми не чуємося, а щоб ви нічого погано про нас не подумали, то давайте ми вас пов'яжемо. Ану, дочко, неси, що ти там надбала. Вона в нас не ленива, рано вставала, їсти давала, гарних рушників надбала.» («Країна», 1 гр. 2016 №46 (349), с. 46).*

Частка ТА. У ситуаціях ухилення від виконання відомої адресату дії виконується частка *та*. При вираженні наказу частка *та* вносить у значення імператива відтінки емоційності, яка викликана незадоволенням мовця щодо невиконання відомої вже адресату дії. Просьба, виражена імперативною конструкцією, до складу якої входить частка *та*, звучить як вимога, що наближає просьбу до наказу, напр.: «*Може, це звучатиме цинічно, та спробуйте заперечити: що більший вплив на окупованій території автохтонного населення, то менший він у тих, котрі «панасхалі» – ностальгентів «спільного простору», пенсіонерів ВМФ СРСР, а також «башимаків» та інших бандитів, які міцно зрослися з колоніальною адміністрацією. Кримські татари – наші історичні союзники, у нас спільні інтереси не лише в протидії агресорові, а й у розбудові держави, яка нарешті базуватиметься на принципах права та справедливості.» (23.03.2017 «Український тиждень» <http://tyzhden.ua/Columns/50/187732>).*

При висловлюванні поради частку *та* мовець використовує в тих ситуаціях, коли адресат хоче виконати певну дію, але не наважується. Частка *та* надає імперативу значення заохочення, підбадьорювання, напр.: «*Взяв сокиру, підбіг, вирубував три кілки, а четвертого підходящого ніяк не знайду, бо вже смеркає і сосонки біля мене все якісь криві і низькі. – Та рубай який-небудь, чую*

раптом над собою голос і, підвівши голову, бачу командира взводу.» (29.01.2017 «Український тиждень» <http://tyzhden.ua/50/187657>).

Частки -БО, -НО. До складу імперативних конструкцій, які виражають наказ, може входити частка **-но**, яка приєднується безпосередньо до імператива. Помічено, що частка **-но** пом'якшує імператив і використовується, як правило, в ситуаціях спілкування, коли мовець і адресат між собою добре знайомі і спілкування є невимушеним, напр.: «**Зайди-но, Дмитре, до мене. Розкажеш, що нового у світі.**» («Український тиждень», № 41 (413) 16-22.10.2015, с. 9).

Використовується частка **-но** не тільки у ситуаціях дійсної невимушеної атмосфери спілкування, але й з метою створення такої атмосфери при вираженні імперативом наказу з відтінком пом'якшення, напр.: «**Говорять, що якщо побачив Париж, то можна вже й вмирати. Та що я толком угледів з того автобуса? Повези-но мене на площу Пігаль, там, я чув, збирається купа повій, а по периметру секс-шоп на секс-шопі. Хочу на старості літ хоч раз подивитися на таке!**» (Журналіст України) №1 2017, с. 46).

Функційно-комунікативні ознаки частки **-бо** збігаються з функціонально-комунікативними ознаками частки **-но** (використовуються у ситуаціях невимушеного спілкування з метою пом'якшення спонукального, вираженого імперативом). Частка **-бо** використовується при вираженні імперативом просьби, в той час як частка **-но** – наказу [13, с. 170], напр.: «**Я не знуцаюсь: мені весело на душі. Повеселішай-бо й ти, доробляймо статтю та ходім додому...**» («Країна», 1 гр. 2016 №46 (349), с.9).

Частка **бо** виступає не тільки при дієсловах, а й при спонукальних частках (**ну-бо, давай-бо**), а також при інших словах, що виконують у реченні роль присудка, напр.: «**Ану-бо! Ану почнемо в купі!**» («Експрес», №92 (8979) 1-8.12.2016, с.11). При такому вживанні частка **бо** надає як окремим словам, так і цілому реченню емоційного забарвлення [7, с. 509].

Частки НАВІТЬ, ЛИШ, ЛИШЕ (ЛИШЕНЬ), ТІЛЬКИ. Видільні частки **тільки, лиш, лише (лишень)** та інші служать для логічного виділення окремого слова в реченні, до якого вони відносяться. З допомогою частки **тільки**, а також її синонімів **лише, лиш** і усно-розмовне **лишень**, вживаючись з дієсловами у формі наказового способу, мають значення близьке до спонукального [7, с. 509], напр.: «**Багато хто навіть не ходив на судові засідання, бо не вірять, що в нашій країні можна чогось добитися. А ось такий настирний... Тільки не робіть з мене героя, я просто виконував свою роботу...**», – каже страждальний на Майдані фотограф Олександр Тимошен.» («Журналіст України» №3 2016, с.19).

Частка І. Для підсилення значення імператива, який виражає пораду не виконувати дію, може використовуватись частка **і**. При заперечному імперативі частка **і** використовується в тих ситуаціях, коли мовець має на меті переконати адресата в тому, що дія, яку він виконує, є недоцільною і безрезультатною, напр.: «**Є «іменний» блок у парламенті, який пропрезидентською партією назвати складно: різні групи відкрито ворогують між собою, а еврооптимісти, наприклад, прямо критикують Порошенка та його курс. Є земляк прем'єр-міністр, політичні амбіції якого стають виразнішими й окрему думку якого чути дедалі частіше. Уряд коаліційний, що тут і казати. Є західні партнери, які втомили-**

ся спостерігати за «початком реформ» і ніяк не можуть побачити їх у дії. Є невдоволена вулиця, а на ній радикали, які то залізницю заблокують, то російські банки, – і спробуй із ними не рахуватись, не поліцейська ж держава, та й ініціативи цих вуличних «отаманів» неабиякі популярні в народі. Є аудит НАБУ, Рахункова палата, Центрвиборчком – усюди потрібні кадри, а от із ними, здається, не складається.» (23.03.2017 «Український тиждень» <http://tyzhden.ua/Columns/50/188256>).

Частка ТАК. Частку **так** використовують при вираженні імперативом поради, яка є висновком, підсумком попередніх роздумів мовця. Імперативу частка **так** надає відтінку поради із переконанням виконувати ту дію, яка на думку мовця, є найдоцільнішою, напр.: «**Востанне з Рудницьким ми говорили саме після звістки про ті установчі збори. Зателефонував давньому знайомому на Покрову в 2014-му. Але не щоб поздоровити зі святом, а щоб запитати, як він докотився до такого життя. «Розумієш, нам тут теж не подобався Янукович, – виправдовувався той. – Те, що його зняли, добре. Але навіщо ви Порошенко вибрали?» Потім почалися розповіді про «жорстокість кївської хунти, яка бомбардує мирний Луганськ». «Ти не знаєш, що таке прокидатися вночі від реву «сушок», – казав Рудницький. «Так повертайтесь до Тернополя. Вас там завжди приймуть», – раджу. «Та ні, ліпше в Росію», – чи то жартома, чи то всерйоз сказав.»** (24.03.2017 «Український тиждень» <http://tyzhden.ua/Society/187723>).

Частка Ж (ЖЕ). При вираженні спонукування до дії імператив з часткою **ж(же)** використовують у тих комунікативних ситуаціях, коли названа дія вже відома адресату з попереднього контексту або є зрозумілою із самої ситуації. Використовують частку **ж(же)** у ситуаціях очікування виконання дії, яку, на думку мовця, адресат знає, що має виконувати. Імператив у таких ситуаціях набуває відтінку нагадування адресату про очікувану дію. Використовують частку **ж(же)** тільки при вираженні наказу чи просьби, напр.: «**Але за два з половиною роки у звичаях гуманітарної європейської тусовки мало що змінилося. Всілякі там неурядові організації, чи то правозахисні, чи то академічні, куди ввевенніше почуваються, якщо не пристають на чийсь бік. Об'єктивність, данина інтелектуальній моді... Уже збився з ліку: мало не кожен іноземний журналіст або дослідник, у якого чи то я беру інтерв'ю, чи то він у мене, наприкінці спілкування промовляє майже пошепки, ніби випрошуючи відпущення гріхів: «Але ж визнайте, що в усьому цьому є ознаки громадянської війни.»** («Український тиждень» <http://tyzhden.ua/Magazine/483>).

Частка **ж (же)**, яка не займає постпозитивного місця відносно імператива, впливає на його значення лише опосередковано. Так, наприклад, займаючи постпозитивне місце відносно присудка, частка **ж (же)** надає імперативу значення спонукування до дії, яку адресат може виконати за умови, якщо докладе додаткових зусиль. Використовуючи частку **ж (же)** після підмета, мовець вказує на те, що виконання дії залежить тільки від адресата [7, с. 512], напр.: «**... Задаю голос матері: «Петре, ти ж будь мені молодцем!»**» («Журналіст України», №2, 2015, с.40).

Частка **же (ж)** може мати такі значення: 1) ототожнювальне; 2) протиставне; 3) підсумково-результативне. Зокрема, ототожнювальне значення має тенденцію склеюватися з прислівними показниками часу, місця, створюючи підкреслене ототожнення – «саме так, і не інакше».

Частка *же(ж)* не вносить ніяких додаткових семантичних відтінків у значенні тих слів, з якими вона поєднується. Вона вживається тільки для логічного виділення того слова, з яким поєднується за змістом та інтонаційно [7, с. 509], напр.: «*Линь же, спів, світами.*» («Журналіст України», №9, 2016, с.40).

Частки ХАЙ, НЕХАЙ. Частки *хай, нехай*, входячи до складу аналітичних форм наказового способу, оформлюють окличні речення, що вживаються як заклики або побажання, напр.: *Хай живе мир між народами!*

Частки *хай, нехай* утворюють аналітичну форму дієслова, яка виражає наказ виконати якусь дію або спонукає до певної дії [11, с. 309], напр.: «*Україна пишається Вами – великим Поетом епохи, чиє ім'я стало символом національної честі та гідності. Нехай Ваше величне слово – слово любові, надії, свободи – і надалі веде нас шляхетними шляхами.*» (П. Порошенко) (19.03.2017 <http://www.president.gov.ua/news/prezident-privitav-z-dnem-narodzhennya-ukrayinsku-poetesu-li-40454>).

Частка НА. До часток зі спонукальним відтінком належать і частка *на (нате)*, що у розмовній мові вживається замість дієслова *взьми* у формі наказового способу [7, с.509], напр.: «*А пресловуті білі «камази»! «Гуманітарні» конвої. Така «гуманітарна» схожа на вишукане садистське гвалтування: не просиш, не хочеш, а все одно – на тобі, отримай задоволення!*» (с.30, «Журналіст України», №3 (394), 2015).

Частка ДАВАЙ (ДАВАЙТЕ, ДАВАЙМО). Значення імператива може передавати частка *давай (давайте, даваймо)* у поєднанні з інфінітивом, який і містить наказову семантику, що передають значення заохочення, запрошення та поради у категоричній формі [8, с.192], напр.: «*Тоді давайте говорити по суті цього фактажу – який із фактів ви оспорюєте (що саме там не відповідає дійсності?) і процитуйте з цього матеріалу «нашу думку», якщо ви вважаєте, що ми її деє висловили.*» (с.26, «Журналіст України», №4 (395), 2015).

Частка ДАЙ (ДАЙТЕ, ДАЙМО). В. Омеляненко у праці «Сполучки модально-вольових часток з інфінітивом у реалізації інтенсивності волевиявлення» зазначає, що сполучки *дай (дайте, даймо)* + інфінітив недоконаного виду ідентифікує спонукування як настійне прохання, вимогу, а *дай (дайте, даймо)* + інфінітив доконаного виду як прохання [11, с.84], напр.: «*Пам'ятаймо нашу історію! Не даймо приватизувати її чужинцям!*» (с.40, «Журналіст України», №4 (395), 2015).

У граматиці межі часток і вигуків, часток і сполучників можуть стиратися, але різниця між ними полягає в тому, що вигуки виражають різні почуття, емоції, а частки лише надають певного емоційного відтінку словам або речен-

ню. Таку транспозицію² можна прослідкувати на прикладі частки *ой, ну* (з вигука), *і* (зі сполучника) напр.: «*Ой же знайомий, а не впізнаю.*»; «*Ой, виріжуть нам виноградники.*» У першому випадку частка *ой* надає певного емоційного відтінку слову, у другому вигук *ой* виражає тривогу, застереження, тобто емоційний стан [7, с. 512].

Досить важливе питання підіймає Т. Ніколаєва. Це стосується експресивності часток, дослідниця розмірковує, чи безпосередньо частки роблять висловлення експресивними. Подібне питання могло виникнути на основі кореляції таких феноменів: 1) експресивності та розмовності; 2) розмовності та гучності, виразності; 3) розмовності та великої кількості, дійсно різноманітної в живій мові. Авторка цікавить, чи лише одні частки роблять її більш виразною, при цьому подає експресивні приклади: *Ну й що? І пішла, а тобі що? Ну люди? Так лягайте ж ви! Так і злякалися тебе; Ось так ліс!* тощо. У підсумку вона зазначає, що подібні висловлення у переважній більшості своїй клішировані, і увесь їх склад працює на вираження емоцій [10, с.78].

Ця думка видається нам слушною, оскільки частки не мають лексичного значення, проте, на відміну від прийменників та сполучників, не служать засобом вираження синтаксичних відношень, а вживаються для надання слову або реченню певних семантичних значень.

Щодо функційно-семантичних особливостей часток, то можна виділити такі різновиди:

* виражають вірогідність, сумнів, припущення (*ну, ой, ану*);

* вказують на те, що сказане повністю відповідає дійсності (*так*);

* виражають наказ, прохання, пораду та заклик (*на, ну, ану, -бо, -но*);

* виділяють окремі слова в реченні, до якого вони відносяться (*навіть, тільки, лиш, лише (лишень), ж(же), вже(уже)*);

* підсилюють наказ, прохання, пораду та заклик (*і*) [7, с 502].

Отже, імперативне значення може модифікуватися різними частками, які надають висловленню додаткового значеннєвого відтінку та емоційно-експресивного забарвлення. Частки допомагають комуніканту збільшити позитивну результативність акту волевиявлення, який реалізується за допомогою імператива. Подані в статті положення, на наш погляд, перспективні для подальшого вивчення цієї проблеми. Можливості та перспективи для розвідок у цій граматичній галузі створює актуальний для аналізу часток з урахуванням прагматичних зв'язків на різних рівнях організації мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Вихованець І.Р. Транспозиція// Українська мова: Енциклопедія/Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004.–С. 692.
- Вихованець І.Р. Частка // Українська мова: Енциклопедія/Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 789.
- Вінтонів М.О. Частки в ідіостилі Бориса Грінченка: функційно-семантичне вираження/ М. О. Вінтонів // Типологія та функції мовних одиниць. – Луцьк, 2016. № 2(6) С.27–32.
- Давиденко М. О. Частки української мови з погляду їх складу, функції та семантики : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 /М.О. Давиденко.– Одеський педагогічний ін-т ім. К.Д.Ушинського.– О., 1993.–162с.
- Даскалюк О. Семантико-стилістична роль імперативних речень у поезії Галини Тарасюк /О. Даскалюк. – Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Вип. 107: Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2001. – С. 169–173.
- Загнітко А.П. Функційно-лексикографічна граматики службовості//Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 24. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – С. 8–15.
- Загнітко А.П. Функційна типологія часток: лексикографічний аспект//Гнатюк І.С. (ред.) Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Зб. наук. праць.–К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – (Не все спливає рикою часу...)– С. 263, 265.

² «перехід слова з однієї частини мови до іншої або його використання у функції іншої частини мови» 1,с. 692 .

8. Коломієць Л.П. Частка/Сучасна українська літературна мова. Морфологія/За ред. І.К. Білодіда.-К.: Nauk. dumka, 1969.-С. 501-513.
9. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навчальний посібник / М.В. Леонова. – К.: Вища школа, 1983.– С. 257–259, 190, 192.
10. Матулевська Т. До питання статусу частки в сучасній лінгвістиці // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 27. – Донецьк: ДонНУ, 2013. – С. 47–48.
11. Николаева Т.М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков) / Т.М. Николаева. – М.: Наука, 1985. – С. 3, 14, 30, 78, 115.
12. Омеляненко В. І. Сполуки модально-вольових часток з інфінітивом у реалізації інтенсивності волевиявлення // Наукові записки. Серія Філологія: Збірник наукових праць / За ред. Н. Л. Іваницької – Вип. 11. – Вінниця, 2009. – С. 79–84.
13. Русанівський В.М. Дієслово// Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. – К.: Либідь, 1993. – С. 308–311.
14. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник/ І.І. Слинко, Н.В. Гуїванюк, М.Ф. Кобилянська. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
15. Хлигавка Г. Особливості функціонування часток в імперативних конструкціях: культурологічний аспект/ Г. Хлигавка – Вісник Львів. ун-ту: Серія філол. – 2004. – Вип. 34. Ч. І. – С. 168-170.
16. Храковский В.С. Семантика и типология императива: Русский императив/ В.С. Храковский, А. П. Володин. – Л.: Наука, Ленингр. отд., 1986. – 213 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. «Експрес». – <http://news.meta.ua/ua/metka>.
2. «Журналіст України». – <http://nsju.org>
3. «Країна». – <https://gazeta.ua/journal>.
4. Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – <http://www.president.gov.ua>
5. «Український тиждень». – <http://tyzhden.ua/Magazine>.

REFERENCES

1. Vykhovanets I.R. Transpozycja / Ukrainska mova: Entsyklopediia / Redkol.: Rusanivskiy V. M. (spivholova), Taranenko O.O. (spivholova), M. P. Ziabliuk ta in.– 2-he vyd., vypr. i dop. – K.: Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana, 2004. – S. 692.
2. Vykhovanets I.R. Chastka // Ukrainska mova: Entsyklopediia / Redkol.: Rusanivskiy V. M. (spivholova), Taranenko O.O. (spivholova), M. P. Ziabliuk ta in.– 2-he vyd., vypr. i dop. – K.: Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana, 2004. – S. 789.
3. Vintoniv M.O. Chastky v idiostyli Borysa Hrincheka: funktsiino-semantychne vyrazhennia / M.O. Vintoniv // Typolohiia ta funktsii movnykh odynyts.–Lutsk, 2016. – № 2(6) S.27–32.
4. Davydenko M. O. Chastky ukrainskoi movy z pohliady yikh skladu, funktsiia semantyky : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.02 / M.O. Davydenko.–Odeskyi pedahohichnyi in-t im. K.D. Ushynskoho.– O., 1993.–162s.
5. Daskaliuk O. Semantiko-stylistychna rol imperatyvnykh rechen u poezii Halyny Tarasiuk / O. Daskaliuk. – Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Zb. nauk. prats. – Vyp. 107: Slovianska filolohiia. – Chernivtsi: Ruta, 2001. – S. 169–173.
6. Zahnitko A.P. Funktsiino-leksykohrafichna hramatyka sluzhbovosti // Lnhvistychni studii: Zb. nauk. prats. – Vyp. 24. – Donetsk: DonNU, 2012. –S. 8–15.
7. Zahnitko A. P. Funktsiina typolohiia chastok: leksykohrafichnyi aspekt // Hnatiuk I.S. (red.) Ukrainska leksykohrafiia v zahalnoslovianskomu konteksti: teoriia, praktyka, typolohiia. Zb. nauk. prats.–K.: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 2011. – (Ne vse splyva rikoiu chasu...)– S. 263, 265.
8. Kolomiiets L.I. Chastka // Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia / Za red. I. K. Bilodida.–K.: Nauk. dumka, 1969.– S. 501–513.
9. Leonova M.V. Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia: navchalnyi posibnyk / M.V. Leonova. – K.: Vyscha shkola, 1983.– S. 257–259, 190, 192.
10. Matulevska T. Do pytannia statusu chastky v suchasni lnhvistytsi // Lnhvistychni studii: Zb. nauk. prats. – Vyp. 27. – Donetsk: DonNU, 2013. – S. 47–48.
11. Nikolaeva T.M. Funktsii chastits v vyiskazyvanii (na materiale slavyanskih yazykov) / T.M. Nikolaeva. – M.: Nauka, 1985. – S. 3, 14, 30, 78, 115.
12. Omelianenko V. I. Spoluky modalno-volovykh chastok z infinityvom u realizatsii intensyvnosti voleviavlennia / Naukovi zapysky. Serii Filolohiia: Zbimykh naukovykh prats / Za red. N. L. Ivanytskoi – Vyp. 11. – Vinnytsia, 2009. – S. 79–84.
13. Rusanivskiy V.M. Diieslovo // Bezpoiasko O.K., Horodenska K.H., Rusanivskiy V.M. Hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia: pidruchnyk. – K.: Lybid, 1993. – S. 308–311.
14. Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytannia: Navch. posibnyk / I.I. Slynko, N.V. Huivaniuk, M.F. Kobylanska. – K.: Vyscha shkola, 1994. – 670 s.
15. Khlypavka H. Osoblyvosti funktsionuvannia chastok v imperatyvnykh konstruktsiakh: kulturolohichni aspekt / H. Khlypavka. – Visnyk Lviv. un-tu: Serii filol. – 2004. – Vyp. 34. Ch. I. – S. 168–170.
16. Hrakovskiy V.S. Semantika i tipologiya imperativa: Russkiy Imperativ / V.S. Hrakovskiy, A.P. Volodin. – L.: Nauka, Leningr. otd., 1986. – 213 s.

ELECTRONIC RESOURCES

1. «Ekspres». – <http://news.meta.ua/ua/metka>.
2. «Zhurnalyst Ukrainy». – <http://nsju.org>
3. «Kraina». – <https://gazeta.ua/journal>.
4. Prezydent Ukrainy. Ofitsiine internet-predstavnytstvo. – <http://www.president.gov.ua>
5. «Ukrainskyi tyzhden». – <http://tyzhden.ua/Magazine>.

Functional and semantic peculiarities of particles in imperative statements

K. O. Bortun

Abstract. In the article the questions of functioning of the particles in the imperative statements. The following conclusions: the total of imperative semantics can be modified by different particles. The basic functions of the particles in the imperative statement, such as: 1) Express the probability, doubt, assumption; 2) indicate what is said is completely untrue; 3) Express an order, request, counsel and encouragement; 4) distinguish individual words in the sentence to which they refer; 5) increase the order, please, counsel and encouragement. Determined that each share provides the imperative for more meaning of tone and emotionally expressive colouring.

Keywords: functional unit, the imperative, the situation of communication, categorical class of words.

Функционально-семантические особенности частиц в императивных высказываниях

К. А. Бортун

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы функционирования частиц в императивных высказываниях. Сделаны следующие выводы: общая императивная семантика может модифицироваться различными частицами. Выделены основные функции частиц в императивном высказывании, в частности такие, которые: 1) выражают вероятность, сомнение, предположение; 2) указывают на то, что сказанное полностью соответствует действительности; 3) выражают приказ, просьбу, совет и призыв; 4) выделяют отдельные слова в предложении, к которому они относятся; 5) усиливают приказ, просьба, совет и призыв. Определили, что каждая отдельно взятая частица дает императиву дополнительный смысловой оттенок и эмоционально-экспрессивную окраску.

Ключевые слова: функциональная единица, частица, императив, ситуация общения, категориальный класс слов.